

Webrecensie BMGN – LCHR 126:4 (2011)

Post, Pieter, ***Geschiedenis van het doopsgezinde kerklied (1793-1973). Van particularisme naar oecumeniciteit*** (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2010; Hilversum: Verloren, 2010, 564 blz., ISBN 978 90 8704 171 7).

Deze cultuur- en kerkhistorische studie over het doopsgezinde kerklied zal ongetwijfeld hebben geprofiteerd van de uitvoerige aandacht die de doopsgezinden in 2011 te beurt is gevallen. Zij vierden immers de 450^e sterfdag van Menno Simons, 275 jaar Doopsgezind Seminarium in Amsterdam, 200 jaar Algemene Doopsgezinde Sociëteit en de bevestiging van de allereerste vrouwelijke predikant in 1911. De inhoud en de insteek van deze publicatie zijn echter dermate waardevol en bijzonder, dat ook los van dit gegeven het boek de aandacht verdient van iedereen die zich bezighoudt met hymnologie en/of de doopsgezinden in Nederland. Met dit aan de Vrije Universiteit van Amsterdam verdedigde proefschrift wil Post de oorsprong, ontwikkeling en receptie van het doopsgezinde kerklied beschrijven en duiden. In chronologische volgorde worden dertien liedboeken onderzocht, van het uit 1793 daterende *Christelyke Gezangen* van de Amsterdamse Lammisten tot de doperse liederen in *Het Liedboek voor de Kerken* dat in 1973 van de drukpersen rolde.

De vier hoofdstukken beginnen eerst met een heldere beschrijving van de maatschappelijke en kerkelijke ontwikkelingen als onmisbare achtergrondinformatie voor de te bespreken liederenbundels. Eén van de terugkerende onderwerpen in deze afdeling is de ontwikkeling van de door de doopsgezinde predikant Jan Nieuwenhuijzen (1724-1806) en zijn zoon Martinus (1759-1793) opgerichte De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Vervolgens wordt de ontstaansgeschiedenis, verspreiding en receptie van de liedbundels besproken. Post beschrijft treffend hoe keer op keer door

diverse redenen de pogingen om te komen tot één doopsgezinde liederenbundel strandden. *Het Liedboek voor de Kerken* kende uiteindelijk de meest brede receptie. Als de hervormde en gereformeerde kerken zeven jaar na de lancering *Het Liedboek* volledig hebben ingevoerd, wordt deze oecumenische zangbundel ook al in zeventig procent van de doopsgezinde kringen en gemeenten geheel of gedeeltelijk gebruikt. De auteur beroept zich hierbij op het *Doopsgezind Jaarboekje* van 1980. Het zou in deze studie niet misstaan hebben om te kijken of *Het Liedboek* sindsdien nog meer terrein heeft gewonnen onder de doopsgezinden.

De derde component van elk hoofdstuk is de beschrijving van de liturgische praktijk. In dit gedeelte komt uitvoerig de rol van de voorzanger/voorlezer aan bod. Wanneer deze functie bij de doopsgezinden werd ingevoerd heeft Post niet kunnen achterhalen. Duidelijk wordt wel dat hij naast de predikant als liturg een eigen gezag had. Dit blijkt onder meer uit het feit dat hij een op de preek betrokken slotlied uitkoos. Dat de voorzanger niet altijd in zijn opzet slaagde om de gemeente eenstemmig te laten zingen kan afgeleid worden uit de geleidelijke invoering van het kerkorgel. Dit instrument was echter ook geen wondermiddel. Het grote voordeel was wel dat het in staat was slecht kerkzang te verdoezelen. Door de komst van het orgel verdween de voorzanger, niet altijd zonder slag of stoot, uit de doperse godsdiensttoefening.

Verder worden in dit gedeelte steeds een drietal (handgeschreven) preken bestudeerd, waarbij gekeken wordt naar de interactie tussen de preek en de gekozen liederen. Hier had ik graag willen weten waarom Post de betreffende predikanten en preken heeft uitgekozen om het liturgisch gebruik van de liederen van dichterbij te bestuderen. Van hoeveel predikanten waren in de besproken periodes preken beschikbaar en welke criteria leidden de auteur ertoe om juist deze predikanten en preken uit te kiezen?

De hoofdstukken eindigen met een analyse van in hoeverre de liedteksten uit de diverse bundels overeenstemden met de in die tijd gangbare doopsgezinde theologie. Hierbij richt het onderzoek zich op de

twee kernwoorden 'rechtvaardiging' en 'heiliging'. In welke mate zijn die in de opeenvolgende bundels terug te vinden en door welke theologische en maatschappelijke invloeden vond er een verschuiving plaats? Ook komt de invloed van doopsgezinde liederenbundels op andere protestantse bundels en vice versa aan bod. Post toont duidelijk aan dat onder invloed van moderne theologie er een verschuiving optrad binnen de doopsgezinde zangtraditie. Meer en meer werden in eigen kerken en kringen algemene protestantse liederen gezongen in plaats van liederen die specifiek doopers waren. Omgekeerd vonden maar weinig doopsgezinde liederen hun weg naar de lutherse en calvinistische zangbundels. In het oecumenische *Liedboek voor de Kerken* is dan ook slechts een zeer klein aantal doopsgezinde kerkliederen terug te vinden.

Een belangrijke toegevoegde waarde van dit boek zijn de bijlagen. De eerste bijlage geeft met behulp van grafieken de verspreiding van de besproken liedboeken weer. Enigszins verwonderlijk is wel dat de laatste grafiek het jaar 1973 betreft, waardoor de verspreiding van *Het Liedboek* ontbreekt. Wellicht ontbrak hiervoor voldoende cijfermateriaal. Bijlage twee bestaat uit de volledige tekst van achttien liederen die in de studie aan bod zijn gekomen. De derde bijlage bestaat uit een drietal liturgieën zoals die in doopsgezinde middens werden gebruikt. Ook het chronologisch bibliografisch overzicht van de besproken liedboeken kan voor verder onderzoek een nuttig instrument zijn.

Afsluitend kan geconcludeerd worden dat deze publicatie niet enkel voor hymnologen en kerkhistorici van belang is. Iedereen die geïnteresseerd is in de moderne geschiedenis van de doopsgezinden in Nederland zal via de invalshoek van de liedboeken ruimschoots aan zijn trekken komen.

Aaldert Prins, KADOC K.U.-Leuven

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Quaghebeur, Patricia, Vints, Luc (eds.), *Het aartsbisdom Mechelen-Brussel. 450 jaar geschiedenis, Deel I, Het aartsbisdom Mechelen van de katholieke hervorming tot de revolutietijd 1559-1802, Deel II, De volkskerk in het aartsbisdom. Een 'vrije' kerk in een moderne samenleving 1802-2009*

(Antwerpen: Halewijn, Leuven: KADOC - K.U. Leuven, 2009, 296 en 411 blz., ISBN 978 90 8529 118 4).

In 2009 was het 450 jaar geleden dat de toen nog grotendeels katholieke Nederlanden een eigen kerkelijke hiërarchie kregen, onttrokken aan de invloed van de buitenlandse aartsbisdommen Keulen en Reims. Daartoe werden op 12 mei 1559 door paus Paulus IV drie kerkprovincies opgericht: Utrecht, Mechelen en Kamerijk met in totaal achttien bisdommen. De 450ste verjaardag van dit ingrijpende besluit vormde in diverse Nederlandse en Belgische bisdommen aanleiding tot nieuw historisch onderzoek. In dit even fraai als kostbaar uitgegeven boekwerk, bestaande uit twee groot formaat banden, wordt de religieuze biografie geschetst van het aartsbisdom Mechelen, hoofdzetel van de gelijknamige kerkprovincie en de belangrijkste bisschopzetel van de nieuwgevormde kerkstructuur. Zoals elke biografie is ook de reconstructie van dit levensverhaal de resultante van een permanent proces van continuïteit en discontinuïteit. Daarom kunnen bij alle duurzaamheid die kerkelijke instellingen meestal eigen is, ook in verband met de geschiedenis van dit aartsbisdom in elk geval vanuit geografisch oogpunt (de zogenoemde circumscriptie) enkele duidelijke breuken worden onderscheiden.

Er is allereerst een voorgeschiedenis die begint met het ontstaan en de verdere ontwikkeling van de bisdommen Luik vanaf medio vierde eeuw en Kamerijk vanaf de vijfde eeuw (hoofdstuk I van deel I). Dan volgt de geschiedenis van het eerste aartsbisdom Mechelen, opgebouwd uit delen van de beide zo juist genoemde bisdommen, waarmee het tijdvak 1559-1802 wordt bestreken (de hoofdstukken II tot en met VI van deel I). Met de inwerkingtreding van het door Napoleon afgedwongen concordaat in het voorjaar van 1802 start een derde fase: 1802-1961 waarin het aartsbisdom Mechelen een territoriale omvang heeft die veel groter is dan die van het vroegere aartsbisdom (de hoofdstukken I tot en met IV van deel II). Ook de